

Шкіренко О. В.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, Україна, o.shkirenko@kubg.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3184-3660>

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті висвітлено аксіологічний аспект розвитку духовності учасників педагогічної взаємодії. Проаналізовано наукові праці на предмет дослідження в них об'єктивних чинників, які актуалізують проблему формування цінностей і духовного потенціалу особистості. Доведено, що останнім часом велика увага приділяється вивченню цінностей та духовності в історичному контексті. Визначено, що психологічні особливості розвитку цінностей і духовності педагогів полягають в актуалізації вищих психічних функцій особистості й психологічних механізмів її духовного розвитку. З'ясовано, що духовність співвідноситься з потребою в пізнанні світу, себе, сенсу та призначення свого життя, проявляється в усвідомленому прагненні людини до досконалості й спонукає її служити людям, істині, добру, красі, постійно прагнути самовдосконалення та самореалізації. Акцентовано на дослідженні рівня розвитку духовних цінностей, духовності, духовного потенціалу педагогів. Доведено, що існує залежність, взаємовплив, взаємодетермінація між розвитком духовності, духовним потенціалом і ціннісною орієнтацією особистості. Отже, аксіологічний аспект розвитку духовності учасників педагогічної взаємодії полягає в урахуванні когнітивних, емоційних, мотиваційно-вольових процесів, в актуалізації вищих психічних функцій особистості (свідомості, самосвідомості, волі) та психологічних механізмів духовного розвитку особистості.

Ключові слова: аксіологія, духовність, духовно-моральні цінності педагогів.

JEL classification: I21. L84, M53, P21.

DOI: 10.32987/2617-8532-2022-3-94-103.

Розглядаючи аксіологічний аспект розвитку духовності учасників педагогічної взаємодії, вважаємо за доцільне зазначити про існування об'єктивних чинників, які актуалізують проблему формування цінностей і духовного потенціалу особистості в українському суспільстві. По-перше, це втрата національної самосвідомості, культурної спадщини, традицій нашого народу великою частиною населення на Сході країни та зниження якості, рівня життя лю-

дей. По-друге, це поляризація цінностей в українському суспільстві, що виражається в різноспрямованості геополітичних векторів його розвитку й призводить до розколу нації. По-третє, це деструктивний вплив ЗМІ на суспільну свідомість, поява нових форм духовного, інтелектуального та інформаційного насильства, маніпулювання свідомістю громадян, породжене практикою застосування інформаційно-гуманітарних технологій в інтересах окремих

© Шкіренко О. В., 2022

політичних і комерційних груп та інших неформальних структур [1]. По-четверте, це моральний і духовний нігілізм. Отже, необхідно формувати духовно-моральні цінності, патріотизм, добру волю людей, плекати моральне здоров'я суспільства, зміцнювати духовно-моральний імунітет та духовний потенціал, особливо викладачів, учителів, вихователів, психологів, які мають величезний вплив на дітей і батьків, на суспільство, щоб подолати внутрішню й зовнішню бездуховність та вербальну й невербальну агресію як у мікро-, так і в макросоціумі, зважаючи на психологічно-педагогічні особливості цього процесу.

Працюючи з дітьми, учитель зазвичай виконує функції компетентного фахівця, психолога, дипломата, актора, режисера, диригента, новатора, вихователя. Він є представником однієї з найбільш соціально значущих людських професій і спрямовує зусилля на формування та всебічний розвиток не тільки дітей, а й, опосередковано, батьків. Від педагога значною мірою залежить майбутнє нашої нації, тому потрібно створити комфортні умови для його праці та визначити психологічні особливості розвитку духовності учасників педагогічної взаємодії. Нові підходи до підвищення кваліфікації педагогічних працівників деталізовано в Законі України «Про повну загальну середню освіту» [2] й у Порядку підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників [3].

Термін «аксіологія» утворено від двох слів грецького походження («цінність» і «вчення»). Його авторство належить П. Лапі та Е. Гартману [4, с. 156]. Вагомий внесок у розви-

ток аксіології зробили К. О. Абульханова-Славська [5], Н. М. Дика й О. П. Глазова [6], Н. О. Ткачова [7], А. О. Ярошенко [8] та інші вчені, чий погляд формують унікальний базис аксіологічного підходу до вивчення й розвитку духовного світу особистості. Важливу роль у створенні теорії духовності та цінностей відіграв доробок таких науковців, як М. Й. Боришевський [9], С. У. Гончаренко [10], М. В. Савчин [11], Е. О. Помиткін [12] та ін.

Зокрема, на переконання К. О. Абульханової-Славської, найважливішою справою життя кожної людини є визначення, вибір і реалізація цінностей (ідеться про цінності найвищого рівня – духовні). А якщо взяти до уваги те, що останні повинні набути статусу життєвих принципів, то саме їх реалізація є основою життєвої стратегії. При цьому розвиток *аксіологічної сфери* особистості можливий лише за наявності гармонії між свідомістю й почуттями. Саме розвинені почуття становлять сенс життя людини та слугують підставою для активних духовно-інтелектуальних пошуків [5].

Свідоме прагнення особистості до саморозвитку, досконалості, ідеалу, до освоєння професійних, загальнолюдських, абсолютних цінностей безпосередньо пов'язане з духовністю.

Мета статті – визначити аксіологічний аспект розвитку особистості, дослідити рівень духовності, потенціалу й цінностей учителів, окреслити психологічні особливості формування духовно-моральних цінностей учасників педагогічної взаємодії.

У Педагогічному словнику поняття «*духовність*» тлумачиться як «специфічно людська риса, яка вияв-

ляється у багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах, моральності» [13, с. 166].

На думку М. Й. Боришевського, духовність – це багатовимірна система «утворень у свідомості та самосвідомості людини, в яких віддзеркалюються її найбільш актуальні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності і до себе самого як соціального індивіда. Специфічною ознакою цих утворень, що виступають у формі ціннісних орієнтацій, певних особистісних характеристик, є їх поєднання з провідними життєвими цілями, прямий чи опосередкований зв'язок із моральністю» [9, с. 147].

Академік С. У. Гончаренко підкреслив, що з категорією духовності співвідноситься потреба в пізнанні світу, себе, сенсу й призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, у якій вона замислюється над цими питаннями та прагне знайти на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності [10, с. 124]. Формування духовності та цінностей є найважливішим завданням розвитку особистості.

У світському розумінні духовність і цінності особистості пов'язуються з особистісною спрямованістю на ідеали краси (естетична спрямованість), добра (гуманістична спрямованість), істини (пізнавальна спрямованість); зумовлюють героїзм, стійкість, активність особистості, яка свідомо протидіє потворному, злу та кривді. У релігійному контексті духовні цінності втілюються в таких категоріях, як віра (у спасіння, вічне життя душі), надія (на Бога, на перемогу добра), любов (до Бога – Творця Всесвіту, до ближніх, до Батьківщини) [12, с. 14].

Критерієм, еталоном високоморальної й духовної поведінки можна вважати «золоте правило» Ісуса Христа: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви» [14].

Дефіцит людяності та духовності призводить до посилення конфронтації в суспільстві, домінування «подвійної» моралі, подальшого зубожіння більшої частини населення. Як зазначив академік І. А. Зязюн, «бездуховність виникає від втрати відчуття цінностей, а бездуховність – не просто відсутність духу, а його спотворення» [15, с. 40].

Втрата духовності зумовлює відчуженість від батьків, втрату ідеалів, пасивність, світоглядну індиферентність або бунт, анархічні настрої, песимістичне сприйняття життя. Серед молоді відбувається девальвація духовних цінностей, посилюються тенденції асоціальної поведінки.

Проблеми духовних цінностей особистості дедалі активніше досліджуються в сучасній педагогічній психології. Доктор психологічних наук М. В. Савчин зауважив, що духовність є надсвідомим у людині. Через неї пояснюються феномени совісті, почуття провини та інші вищі переживання [11, с. 79].

Е. О. Помиткін вказує на те, що поняття духовності нерідко ототожнюють із *моральністю* людини. Це цілком зрозуміло, адже вчинки високодуховної, як і морально розвиненої, людини мають гуманістичну спрямованість. Однак мотиви цих вчинків можуть істотно відрізнятися: морально розвинена особистість керується законами, настановами та принципами моралі, прийнятими в конкретному соціумі, тимчасом як

духовно розвинена особистість – Біблією, найвищими духовними цінностями, совістю, справедливістю й милосердям [12].

Духовно-моральний закон стосується всіх, він записаний для нас у Новому Заповіті та існує так само, як і фізичний чи математичний, але до його виконання людина запрошується на добровільних засадах. Невиконання духовно-морального кодексу не скасовує його, він завжди дає про себе знати через прояви совісті, виступаючи внутрішньою необхідністю особистості. На думку Н. В. Павлик, совість є суб'єктивною нормою моральності та залежно від свого стану має право нормувати поведінку людини, виконуючи функції самоусвідомлення й самоконтролю [16].

«Ядром культури особистості є її духовність. Духовний розвиток характеризується багатством інтелектуального й емоційного потенціалів особистості, високим моральним розвитком, що веде до гармонії ідеалів людини із загальнолюдськими цінностями і достойними вчинками, в основі яких лежить потреба служити людям і добру, постійне устремління до самовдосконалення», – зазначила О. В. Сухомлинська [17, с. 25].

Духовність і цінності слід постійно свідомо генерувати в підструктурах особистості, враховуючи духовний потенціал і психологічні механізми духовного розвитку кожного індивіда: ідентифікацію, децентрацію, рефлексію, трансценденцію, усвідомлення буттєвої єдності [12].

Таким чином, духовність співвідноситься з потребою пізнання світу, себе, сенсу й призначення свого життя. Духовність проявляється в усвідомленому прагненні людини до

досконалості та спонукає її служити людям, істині, добру, красі, постійно прагнути самовдосконалення й самореалізації. Духовність – основа формування та розвитку духовних цінностей.

Аналіз згаданих наукових досліджень дає підстави для визначення духовних цінностей. Отже, *духовні цінності* – джерело мотивації, планування вчинків, конструктивні орієнтири людської свідомості, що базуються на ідеалах добра, краси, істини, любові та визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, є основою вирішення питання про призначення людини, сенс життя, вершинні досягнення людства, які зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, культурні, політичні тощо. *Духовні цінності педагога* умовно можна поділити на цінності-цілі (термінальні цінності) та цінності-засоби (інструментальні цінності).

Духовні цінності-цілі педагога включають: визнання, що дитина – це найцінніший скарб Всесвіту; прагнення донести до дитячого серця не тільки знання з предмета, а й духовно-моральні принципи; повагу до прав, честі, гідності дитини, емпатійне ставлення до вихованця; здатність визначати здібності, уподобання учня та бажання допомогти йому, здатність створювати й підтримувати в колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці; зважене ставлення до труднощів професії; цілеспрямоване освоєння системи знань, практичних навичок і умінь у діяльності педагога; бажання чинити добро, приносити користь світу, країні, людству, ближнім своєму

роботою; стійкий інтерес до методів самопізнання та саморозвитку тощо.

Духовні цінності-засоби педагога включають: сумління, надійність; доброзичливість; ввічливість, тактовність; дисциплінованість, організованість, здатність усвідомлювати залежність між власними рисами й життєвими успіхами або невдачами; уміння мобілізувати свої ресурси на виконання важкої, але необхідної роботи, яка потребує часу та сил; здатність розробляти реальні плани, програму самовиховання своєї особистості на тривалий період і ефективно її реалізовувати; бажання здобувати психологічні знання, розвивати відповідні вміння, навички; уміння набувати додаткову компетентність; здатність до творчого синтезу, поєднання різних точок зору, поглядів тощо.

Отже, маючи на меті дослідити рівень духовності, потенціалу й цінностей педагогів, ми обрали Інститут післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка для проведення експериментальної роботи. Об'єктом дослідження стали 235 педагогів, які проходили курси підвищення кваліфікації в Інституті у 2020–2021 рр. З учителями, що брали участь в експерименті, було проведено відповідну підготовчу роботу, щоб допомогти їм усвідомити мету та завдання, ознайомитися з програмою експерименту, оволодіти знаннями з теоретично-методичних засад духовної культури й цінностей особистості.

Психодіагностичний інструментарій дослідження включав: методику «Духовний потенціал особистості» Е. О. Помиткіна, «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, авторський опитувальник для виявлення міри розвитку

духовності та цінностей педагогічних працівників. Відповідно до мети нашого дослідження до вказаного інструментарію введено систему валідних психодіагностичних методик (спостереження, бесіди, анкетування, тестові методики, соціометричні дані колег-педагогів), а також групу методів обробки даних (якісний і кількісний аналіз, визначення кореляційних зв'язків).

Діагностична робота щодо визначення рівня розвитку духовних цінностей, духовності, духовного потенціалу педагогів виконувалася з обов'язковим повідомленням і обговоренням результатів. Окрім того, проводилися консультації на основі даних тестування у формі індивідуальних і колективних бесід, що допомагало педагогам усвідомити рівень розвитку власної духовності, потенціалу й міру сформованості духовних цінностей.

За результатами експерименту, *початковий рівень* розвитку духовних цінностей мають 21,8 % педагогів, духовності – 19,3 %, духовного потенціалу – 17,5 %. Це означає, що майже четверта частина викладачів усвідомлює необхідність набувати та вдосконалювати духовно-моральні риси й духовний потенціал. Педагогічні працівники з початковим рівнем розвитку духовності найчастіше орієнтуються на індивідуалістичні цінності. Для них характерні слабкий самоконтроль, імпульсивність, низький рівень емпатії та морально-етичних норм, невмотивоване почуття суперництва, зверхнє ставлення до інших, підвищена асоціальна активність (інтриги, бунт), порушення ієрархії мотивів і ціннісно-духовної регуляції, нездатність до вищих

духовних почуттів, деструктивний розвиток духовно-моральної сфери, пов'язаний із певним внутрішнім конфліктом, дискомфортом. Вони мають бажання поглиблювати теоретичний і практичний рівні духовності, але, на жаль, не докладають належних зусиль для саморозвитку.

Педагоги із *середнім рівнем* розвитку духовних цінностей (37,4 %), духовності (38,7 %) та духовного потенціалу (42,4 %) вважають, що педагогічна компетентність допомагає самовдосконалюватися. Учителям із середнім рівнем сформованості духовності притаманна орієнтація на суспільно-соціальні й сімейні цінності. Їм не завжди властиві стійкість і неупередженість ціннісної системи особистості, але вони адекватно оцінюють риси свого характеру, рівень розвитку культури та цінностей, здатні визначити власні недоліки, розпочати свідому боротьбу з ними. Педагоги із середнім рівнем розвитку духовного потенціалу намагаються досягти духовних цілей у своїй діяльності згідно з традиційними духовно-моральними нормами та стандартами.

Педагоги з *достатнім рівнем* розвитку духовних цінностей (29,5 %), духовності (27,6 %) й духовного потенціалу (26,8 %) здатні ефективно розв'язувати духовно-моральні проблеми, виконувати професійні завдання навчально-виховного процесу. Їм притаманна ціннісна орієнтація на сімейні та загальнолюдські, суспільно-соціальні, професійні цінності. Учителів із достатнім рівнем сформованості духовних цінностей відрізняє соціально-психологічна активність.

Педагоги з *вищим рівнем* розвитку духовних цінностей (11,3 %), ду-

ховності (14,4 %) й духовного потенціалу (13,3 %) свідомо намагаються здобувати духовно-моральні знання, засвоювати, зберігати, примножувати та вчасно актуалізувати професійні цінності у власній діяльності. Учителі з вищим рівнем духовності визнають необхідність постійно поглиблювати теоретичні знання й практичні навички, які потрібні для успішного навчально-виховного процесу. Для педагогів із вищим рівнем духовного потенціалу характерні любов до дітей, педагогічної професії, здатність самовдосконалюватися, розвинені волевільні риси, доброзичливість, чуйність, врівноваженість, толерантність, рефлексія, людяність, ціннісна орієнтація на сімейні, загальнолюдські, вищі цінності.

При визначенні кореляційних зв'язків за Пірсоном враховувалася значущість кореляційних коефіцієнтів:

$r = 1,0$ – повна кореляція;

$0,6 \leq r < 1,0$ – висока кореляція;

$0,4 \leq r < 0,6$ – середня кореляція;

$r < 0,4$ – низька кореляція;

$-r < 0$ – обернено пропорційна кореляція.

За результатами статистичної обробки, розвиток цінностей педагогів прямо пропорційно корелює з орієнтацією на альтруїзм (0,854). Маючи готовність поступитися своїми інтересами заради блага інших, розвинену самосвідомість, відповідальність, педагоги і студенти працюють над розбудовою духовної культури, внутрішнього світу.

Обернено пропорційна залежність між орієнтацією на егоїзм (-0,508) та розвитком духовності педагогів вказує на необхідність створення належних умов для розвитку потребнісно-мотиваційної спрямованості,

щоб сприяти пізнанню власної індивідуальності з огляду на класифікацію психологічних властивостей високодуховної особистості педагога й тим самим стимулювати роботу над самопізнанням, самокорекцією, самовираженням, самопокращенням.

Виявлено закономірність, що педагогам із розвинутою духовністю притаманні цілеспрямованість, розсудливість, винахідливість, передбачливість, уміння об'єктивно оцінювати себе й оточуючих, цілісність і гармонійність рис характеру, вони старанно виконують свої обов'язки. Крім того, у них розвинена здатність до самопізнання, інтроспекції, прагнення до самовдосконалення. Також існує залежність між розвитком духовності та орієнтацією особистості на вищі, загальнолюдські, суспільно-соціальні, професійні цінності.

Аналіз даних, отриманих під час експерименту, в результаті анкетування й бесід із педагогічним персоналом, засвідчив потребу у визначенні психолого-педагогічних особливостей розвитку духовності та цінностей.

Виходячи з того, що духовний потенціал структурується системою духовних цінностей і життєвих позицій особистості, до психолого-педагогічних особливостей розвитку духовності особистості можна віднести:

- усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про свій ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб та мотивів у сфері спрямованості;

- засвоєння системи необхідних знань, інформації, пошук істини, спо-

нуку допомагати, поділитися своїм досвідом і знаннями з іншими;

- усвідомлення особистих психічних станів, віднайдення життєвих сенсів та прийняття рішення щодо мети, задуму, ідеї, плану високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків;

- прагнення особистості до абсолютного, досконалого й реалізацію свого потенціалу в суспільно-корисній діяльності;

- усвідомлення й переживання своєї спорідненості з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги тим, хто її потребує, від самовіддачі та досягнення цілей.

Діагностика рівня розвитку духовності педагогів з іншими показниками дає підстави стверджувати про існування залежності, взаємовпливу, взаємодетермінації між рівнем розвитку духовності й духовним потенціалом, ціннісною орієнтацією особистості. З урахуванням викладених вище показників дослідження можна дійти висновку, що *аксіологічний аспект розвитку духовності учасників педагогічної взаємодії* полягає в урахуванні когнітивних, емоційних, мотиваційно-вольових процесів, в актуалізації вищих психічних функцій особистості (свідомості, самосвідомості, волі) та психологічних механізмів духовного розвитку особистості.

Перспективи подальшої науково-дослідницької роботи ми вбачаємо в поглибленому вивченні взаємодії учасників педагогічної взаємодії, у модифікації й удосконаленні розвиваючих програм, розробленні інноваційних технологій, які сприятимуть формуванню та розвитку духовності особистості в аксіологічному аспекті.

Список використаних джерел

1. Горлинський В. В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір. Київ : ПАРАПААН, 2011. 378 с. URL: <http://arhe.com.ua/product/filosofja-bezpeki-stalogo-ljudskogo-rozvitku-cnnsnij-vimr/>.
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX (у редакції від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.
4. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2005. 440 с.
5. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. М. : Мысль, 1991. 299 с.
6. Дика Н. М., Глазова О. П. Формування аксіологічного простору особистості в процесі навчання української мови. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2 (67). С. 48–54. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38806>.
7. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монографія. Луганськ : ЛНПУ ім. Т. Г. Шевченка ; Харків : Каравела, 2006. 300 с.
8. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 156 с.
9. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 144–150.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
11. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2001. 203 с.
12. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник. Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2013. 144 с.
13. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.
14. Біблія. Київ : УБТ, 2010. 1523 с.
15. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2003. Вип. 1 (5). С. 32–41.
16. Павлик Н. В. Ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2006. 270 с.
17. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики. *Шлях освіти*. 2006. № 1. С. 2–7.

Olena Shkirenko

Ph. D. (Psychological), Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine, o.shkirenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3184-3660>

AXIOLOGICAL ASPECT OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL STAFF

Abstract. *The article reflects an axiological aspect of the development of the spirituality of participants in pedagogical interaction. Scientific works are analyzed on the study of objective factors that actualize the problem of the development of values and spirituality. The purpose of the article is to study the level of spirituality, potential and values of teachers, to determine the psychological characteristics of the formation of spiritual and moral values of teachers, and to determine the axiological aspect of personal development. According to the purpose of our study, we used a system of valid psychodiagnostic techniques (observations, interviews, questionnaires, test methods, sociometric data of fellow teachers), as well as a group of data processing methods (qualitative and quantitative analysis, determination of correlations). It's concluded that the initial level of the development of teachers' spiritual values is 21,8 %, the spirituality of teachers is 193 %, and the spiritual potential of teachers is 17,5 %. It means that almost a quarter of teachers with an initial level of spiritual development often focus on individualistic values. They are characterized by weak self-control, impulsiveness, low level of empathy and moral norms, unmotivated sense of rivalry, increased antisocial activity (intrigue, rebellion), violation of the hierarchy of motives and values and spiritual regulation, and inability to higher spiritual qualities. They want to deepen the theoretical and practical levels of spirituality, but, unfortunately, do not make adequate efforts for self-development. Educators with an average level of development of spiritual values, spirituality and spiritual potential do not always possess the stability and consistency of the value system of personality, but they adequately assess their qualities of character, level of development of culture and values, and can identify their shortcomings, etc. Teachers with sufficient and higher levels of development of spiritual values, spirituality and spiritual potential can effectively solve spiritual and moral problems and professional tasks of the educational process. They consciously try to acquire spiritual and moral knowledge and update professional values in their own activities. According to the results of statistical processing, the development of teachers' values correlates directly with the focus on altruism. Having a willingness to give up their interests for the good of others, and developed self-awareness, and responsibility, teachers work on the development of spirituality. We see the prospect of further research in the in-depth study of the interaction of participants in pedagogical interaction, modification and improvement of development programs, and development of innovative technologies that would contribute to the formation and development of axiological aspects of a person's spirituality.*

Keywords: *axiology, spirituality, spiritual and moral values of teachers.*

References

1. Horlynskyi, V. V. (2011). *Philosophy of security and sustainable human development: the value dimension*. Kyiv: PARAPAN. Retrieved from <http://arhe.com.ua/product/flosofja-bezpeki-stalogo-ljudskogo-rozvitku-cnnsnij-vimr/> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On general secondary education* (Act No. 463-IX, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *The order of advanced training of pedagogical and scientific-pedagogical workers* (Resolution No. 800, August 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Kryzhko, V. V. (2005). *Anthology of axiological paradigm of education management*. Kyiv: Education of Ukraine [in Ukrainian].
5. Abulkhanova-Slavskaia, K. A. (1991). *Life strategy*. Moscow: Mysl' [in Russian].
6. Dyka, N. M., & Hlazova, O. P. (2021). Formation of an axiological space of specialness in the process of developing Ukrainian language. *Permanent professional education: theory and practice*, 2(67), 48-54. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38806> [in Ukrainian].
7. Tkachova, N. O. (2006). *Axiological step to the organization of the pedagogical process in the primordial lighting basement*. Lugansk: LNPU im. T. H. Shevchenka; Kharkiv: Karavela [in Ukrainian].
8. Yaroshenko, A. O. (2004). *Value discourse of education*. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
9. Boryshevskiy, M. Y. (1997). Spiritual values in the formation of the individual citizen. *Pedagogy and psychology*, 1, 144-150 [in Ukrainian].
10. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
11. Savchyn, M. V. (2001). *The spiritual potential of man*. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
12. Pomytkin, E. O. (2013). *Psychological diagnosis of the spiritual potential of the individual*. Kirovograd: Imeks-LTD [in Ukrainian].
13. Yarmachenko, M. D. (Ed.). (2001). *Pedagogical dictionary*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
14. Bible. (2010). Kyiv: UBT [in Ukrainian].
15. Ziaziun, I. A. (2003). Spiritual elite in society: intelligence and citizenship. *Problems and prospects of formation of the national humanitarian and technical elite*, 1(5), 32-41 [in Ukrainian].
16. Pavlyk, N. V. (2006). *Value determination of the moral development of the individual in adolescence*. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
17. Sukhomlynska, O. V. (2006). Spiritual and moral education of children and youth in the coordinates of pedagogical science and practice. *The path of education*, 1, 2-7 [in Ukrainian].